

МАКС ВЕБЕР

СОЦИОЛОГИЯ
НА ГОСПОДСТВОТО

СОЦИОЛОГИЯ
НА РЕЛИГИЯТА

Превод и въведение Румен Даскалов

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО
"СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ"
СОФИЯ • 1992

Книжката
е издадена
с конкурс
на Националния
център
за книгата

Социология на господството

Първи раздел

Структурни форми и начини на функциониране на господството

§1. Власт и господство. Преходни форми

Господството като най-общо и не съотнесено към някакво конкретно съдържание понятие е един от най-важните елементи на дейността в социалната общност. Не всяка социална дейност има структура на господство. При повечето, обаче, господството играе твърде значителна роля, също и там, където едва ли бихме допуснали това. Така, напр. в езиковите общности. Не само че извършващото се по заповед на властите издигане на един диалект в канцеларски език за воденето на политическото предприятие твърде често е въздействало решаващо при развитието на големи литературноезикови общности (така е в Германия), но и обратно, политическото разделяне също толкова често окончателно е фиксирано едно съответстващо диференциране на езиците (холандски от немски), а преди всичко упражняването в училищата господство най-трайно и окончателно стереотипира вида и преобладаването на официалния школен език. Всички без изключение области на социална дейност са най-дълбоко повлияни от структурата на господството. В извънредно много случаи едва господството и начина на неговото упражняване създава от аморфното социално действие едно рационално социално обединяване /Vergesellschaftung/²⁸, а в случаите, когато това не е така, все пак структурата на господството и неговото развитие придава на действието характер на социална общност и едва то детерминира еднозначно неговата насоченост към една цел. Тъкмо в икономически най-релевантните социални образувания от миналото и съвременното – поземленото господство /Grundhergtschaft/ от една страна, едрото капиталистическо предприятие от друга, съществуването на господство играе решаваща роля. Както предстои да изясним, господството /Herrschaft/ е частен случай на властта /Macht/. Както при други форми на власт, така и при господството, притежателят му в никакъв случай не преследва с негова помощ единствено или дори само по правило, икономически интереси, и в частност постигане на изобилно осигуряване за себе си с икономически блага. Но разполагането с икономи-

ческа власт е една често срещаща се и често планомерно желана последица от господството и също толкова често едно от най-важните му средства. Но, както след малко ще видим, не всяка икономическа властова позиция се изразява в господство в употребявания тук смисъл на думата. И не всяко господство в своето обосноваване и разгръщане си служи с икономически средства на власт. Все пак при повечето и между тях тъкмо при най-важните форми на господство, това по някакъв начин е така и често до такава степен, че начинът на употреба на икономически средства с цел запазване на господството на свой ред определящо обуславя по тип структурата на господството. Освен това повечето и между тях тъкмо най-важните и най-модерни икономически общности се проявяват също и като структури на господството. И накрая, структурата на господството, колкото и малко нейното своеобразие да е еднозначно свързано с определени стопански форми, все пак, в повечето случаи е един във висока степен икономически релевантен момент, а в много случаи също е икономически съобусловена по някакъв начин.

Тук най-напред ще се опитаме да получим някои общи и затова неизбежно по-малко конкретни, а понякога дори по необходимост твърде неопределено формулирани твърдения относно отнршенията между формите на стопанство и на господство. За тази цел е необходимо отначало по-точно да изясним какво означава за нас понятието господство /Herrschaft/ и как то се съотнася към общото понятие власт /Macht/. Господството в най-общия смисъл на власт /Macht/, т.е. като възможност да се наложи собствената воля върху поведението на други хора, може да се прояви в най-различни форми. Напр. понякога се е случвало правните претенции на едно лице към едно или няколко други лица (като напр. властта да дава заповеди на длъжника или на неупълномощения, и следователно целият космос на модерното частно право), да се схванат като някаква децентрализация на господството в ръцете на упълномощените със закон. Тогава работникът би притежавал командна власт, а оттук и господство над предприемача, понеже претендира за надница, а чиновникът би притежавал власт над монарха по силата на претенцията си за заплата. В резултат имаме едно терминологически пресилено и във всеки случай само предварително понятие, понеже напр. разпорежданията на съдебната власт към осъдения са качествено различни от тези на правно упълномощените спрямо още неосъдения длъжник. Позиция, обикновено означавана като господство, може да се развие както в социалните отношения в един салон, така и на пазара, от катедрата на една аудитория, в едно военно поделение, в еротично или благотворително отношение, в научна дискусия или в спорта. При толкова широк обхват на понятието, обаче, господството не би било научнополезна категория. Тук не е възможна обхватна казуистика на всички форми, условия и съдържания на господването в посочения най-широк смисъл. Трябва да помним само, че наред с многобройните други възможности, има два полярно противоположни типа господство. От една страна – господство по силата на конфигурацията на интереси (в частност по силата на монополистично полбжение), а от

друга, по силата на лична командна власт (Autorität) т.е. командна власт и задължение за подчинение. Най-чист тип на първото е монополистичното господство върху пазара, а на второто – властта /Gewalt/ на бащата над дома, служебната и кралската власт. В чист тип първото се основава изключително върху влиянието на гарантирано имущество (или пазарна стока) над ръководещо се само от собствения си интерес, формално свободно действие на подвластните, а второто – върху просто изискване на подчинение, независимо от всякакви мотиви и интереси. Двете плавно преливат едно в друго. Напр. всяка голяма централна банка и големите кредитни банки по силата на своето монополистично положение върху пазара на капитала често упражняват господстващо влияние. Те могат да октроират на желаещите кредит условията за предоставянето му, и значи до голяма степен да въздействат върху тяхното икономическо поведение в интерес на ликвидността на средствата за собствената си дейност, понеже желаещите кредит следвайки своя собствен интерес се подчиняват на онези условия за получаване на абсолютно необходимият им кредит и евентуално трябва да дадат гаранции за това. Кредитните банки, обаче, не претендират за собствена командна власт /Autorität/, т.е. за съществуващо независимо от всякакъв интерес право да изискват подчинение от страна на фактически управляваните, а преследват собствените си интереси и ги налагат тъкмо когато управляваните действат формално свободно и следват техните собствени, принудително налагани от обстоятелствата рационални интереси. В подобно положение е всеки притежател дори на ограничен монопол, който въпреки съществуващата конкуренция "предписва" цени на своите противници и конкуренти в пазарната размяна, т.е. чрез собственото си поведение ги принуждава да се държат по един удобен за него начин, макар да не предполага наличието и на най-малкото задължение от тяхна страна, нито предполага, че неговото господство им допада. Всеки типичен вид господство по силата на конфигурацията на интереси, в частност по силата на монополистично положение, може, обаче, постепенно да бъде превърнат в лично командно господство. Напр. за да упражняват по-добър контрол банките като кредитори изискват техните директори да участват в управителните съвети на търсещите кредит акционерни предприятия, а управителният съвет налага на председателя на акционерното предприятие заповеди, възползвайки се от неговото задължение за подчинение. Една емитираща банкноти банка принуждава големите банки да образуват картел върху условията за отпускане на кредит и по силата на собствената властова позиция се опитва да си присвои решаващ, постоотно регламентиращ върховен надзор върху тяхното поведение по отношение на клиентите им, само валутен надзор, или свързан с политическата конюнктура, или – доколкото и самата емитираща банка е изложена на влиянието на политическата сила – надзор с чисто политически цели, напр. за осигуряване на финансова готовност за война. Ако провеждането на такъв контрол се удаде и ако по-нататък неговият вид и посока се изложи в регламент, и ако в допълнение се създадат специални инстанции и ход на делата за решаване на спорните случаи,

и ако, преди всичко, посоченият контрол се оформи фактически строго, което е теоретично мислимо, то в резултат е възможно господството да заприлича много на командното господство /Autorität/ на една държавна бюрократична инстанция по отношение на нейните подчинени, а подчинението може да придобие характера на командно /autoritär/ властово отношение. Същото може да се каже за подчиняването на снабдяваните от пивоварните със средства за своята дейност независими пласъори на бира, на концесионираните от един немски издателски картел книготърговци, на търговците на петрол от Стандърт Ойл Къмпъни, или на снабдяваните от въглищния синдикат търговци на въглища. При последователно развитие всички те биха могли постепенно да бъдат превърнати в назначени и поставени върху дял от печалбата агенти по пласмента на своите работодатели, които по вида на своята зависимост едва ли биха се различавали напр. от стоящите под личната командна власт /Autorität/ на шефа на едно предприятие, работещи извън предприятието монтьори и други служители в частни фирми. Плавни преходи водят от фактическата дългова зависимост до формално заробване за дълг през античността, а също от зависимостта на работещия за експорт занаятчия от познаващия пазара търговец, през домашноиндустриална зависимост в нейните строги форми, до надомна работа с авторитарно регулиране на труда през Средновековието и Новото време. А оттам също така плавен преход отвежда към положението на един нает с формално равнопоставен разменен договор на трудовия пазар, при формално доброволно приемане на предложените условия, служител в кантора, техник, работник във фабриката, чиято дисциплина на свой ред вече не се различава от дисциплината в едно държавно бюро и дори в едно военно-командно ведомство. Във всеки случай по-голяма е разликата между последните два случая, а именно – че работното и служебно място може доброволно да се заеме и напусне, а военната служба у нас (за разлика от старото договорно наемане за военна служба) е изцяло недоброволна, отколкото разликата между държавна и частна служба. Доколкото, обаче, в положение на политическо поданичество също се е влизало доброволно и в определена степен то можело доброволно да бъде и разтрогнато (подобно на феодалната, а при определени обстоятелства и на патримониалната зависимост в миналото), то също така плавен е преходът към изцяло недоброволни и обикновено неразтрогваеми за подвластните отношения на подчинение (напр. робски). Разбира се, във всяко командно властово отношение е необходима пружина на подчинението, и като такава фактически обикновено си остава наличието на определен минимум собствен интерес на подчиняващия се. Значи и тук всичко е плавно и постепенно. Все пак трябва ясно да различаваме острата, полярна противоположност между регулираната само от компромиси между интереси пазарна размяна, т.е. развиващата се от богатството само по себе си фактическа власт, от една страна, и командната власт на един апелиращ само към задължението за подчинение господар на дома или монарх, от друга страна. По този начин можем да стигнем до плодотворни разграничавания в рамките на винаги лишения от

резки граници поток на реалните явления. Многообразието на формите на власт не се изчерпва с посочените примери. Богатството само по себе си също служи за създаване на власт съвсем не само във формата на власт над пазара. Както видяхме, дори в социално недиференцирани условия, когато се съедини със съответен начин на живот богатството дава значителна социална власт, отговаряща на съвременното социално положение на човек, който "строи къща" или на жена, която "има салон". При определени обстоятелства всички тези отношения могат да приемат пряко авторитарни черти. И не само пазарният обмен, но също ръководеното от конвенции общуване създава господство в този по-широк смисъл, от влиянието на "салонните лъвове" до утвърдения "arbitrer elegantiarum"²⁹ на императорския Рим и до любовните дворове на дамите в Прованс. Подобни позиции на господство се срещат не само в областта на частни пазари или отношения. Без всякаква командна власт една "Empire State"³⁰ (или по-правилно командно или пазарно влиятелните хора в нея), каквато по типичен начин е била Прусия в Митническия съюз и в немската държава, а в много по-малка степен такава представлява Ню-Йорк в Америка, може да упражнява силна, а понякога дори деспотична хегемония. Напр. господството на пруското чиновничество в Митническия съюз се дължало отчасти на факта, че неговата държавна територия като най-голяма пласментна област е била определящ пазар, отчасти се дължало на хегемонията му в съюзната немска държава, в която Прусия притежавала най-голяма ж.п. мрежа, най-голям брой университетски катедри, и можела да се наложи над останалите формално равноправни съюзни държави, а също и на други причини. Хегемонията на Ню-Йорк в по-гъстата политическа област се дължи на факта, че той е седалище на големите финансови сили. Посочените примери са форми на власт по силата на конфигурация на интереси, еднакви или подобни на пазарните властови отношения, които в хода на едно развитие твърде лесно могат да бъдат трансформирани във формално регулирани командни отношения, по-правилно формулирано – да бъдат конституирани социално в хетерокефалност³¹ на командната власт и на апарата за принуда. Чисто пазарното и обусловено от конфигурация на интереси господство може по-нататък тъкмо поради липсата на правила да бъде усещано като много по-тежко от една лична командна власт /Autorität/ с изрично урегулирани задължения за подчинение. Това, обаче, не е важно за социологическото понятие. По-нататък ще употребяваме понятието за господство в по-тесния смисъл, който е тъкмо противоположен на обусловената от конфигурация на интереси (в частност от пазарни интереси) власт, почиваща навсякъде върху формално свободна борба на интереси, следователно ще говорим за господство в смисъл на лична командна власт /autoritäre Befehlsgewalt/.

И така, под господство тук се разбира онова състояние на нещата, при което една съобщена воля ("заповед") на управляващия или управляващите се стреми да въздейства върху поведението на други (управляван или управлявани – Beherrschte) и фактически му въздейства по такъв начин, че в един социално релевантен размер то

протича така, като че ли управляваните са превърнали съдържанието на заповедта само по себе си в максима на своето поведение ("подчинение").

1. Тромавата формулировка с "като че ли" е неизбежна ако желаем да заложим за основа възприетото тук понятие за господство тъй като, от една страна, за нашите цели не е достатъчен просто възникният резултат, т.е. фактичното изпълнение на заповедта, и за нас не е безразличен смисълът на възприемането ѝ като "валидна" норма, а от друга страна, каузалната верига от заповед до изпълнение може да изглежда различно. Вече чисто психологически една заповед може да постигне своето въздействие чрез "въчувстване" /"Einführung"/ или чрез "внушение" /"Eingebung"/, или чрез рационално "убеждаване" /"Einreden"/, или чрез комбинация между тези три главни форми на въздействие на един човек върху друг. Същото е и при конкретната мотивация – в отделния случай заповедта може да бъде изпълнена поради собствена убеденост в правилността ѝ или от чувство за дълг, или от страх, или по закъняла привичка /stumpfe Gewöhnung/, или заради собствена изгода, без при това разликата с необходимост да има социологическо значение. От друга страна обаче социологическият характер на господство е различен в зависимост от определени дълбоки разлики в общия фундамент на които почива властта.

2. От оняз по-рано изяснен друг смисъл на "налагане на себе си" (на пазара, в салон, в дискуссия или къде да е другаде) до употребяваното тук по-тясно понятие за господство, както видяхме, водят многобройни преходни състояния. Нека се спрем накратко върху някои от тях, за да отграничим ясно последното. От само себе си се разбира, че едно отношение на господство може да съществува двустранно. Напр. съвременни чиновници от различни ресори могат взаимно да са подчинени един на друг, всеки в областта на "компетенцията" на другия. Понятиyno това не създава трудности. Господства ли, обаче, при поръчването на едни бутуши обушарят над клиента, или вторият върху първия? Отговорът в конкретния случай би бил твърде различен, но почти винаги в смисъл, че волята на всеки от двамата оказва въздействие върху тази на другия в една част от събитието, и следователно в този смисъл господства. Но върху подобно твърдение трудно може да се изгради прецизно понятие за господство. И това се отнася до всички отношения на размяна, дори идеалните. Ако по-нататък, както често в азиатски села, един селски занаятчия работи по силата на твърдо назначение, той господар ли е в рамките на своята професионална компетенция или е управляван и от кого? И в този случай е по-подходящо да не бъде употребявано понятието господство, освен, от една страна за занаятчията спрямо неговите помощници, а от друга страна – спрямо него от наличното "началство", т.е. от упражняващи командна власт хора, които го контролират. Това, обаче, означава ограничаване върху нашето по-тясно понятие. Но подобно на положението на посочения занаятчия може да бъде оформено и положението на един селски старейшина, т.е. на едно "началство". Изобило различаването между частна сделка и водене на обществени дела, което е обичайно за нас, е продукт на развитието, и в никакъв случай не е така дълбоко вкоренено там, както при нас. Напр. за популярната американска представа "предприятието" на един съдия е бизнес, който не се различава от този на един банкир. Съдията е човек, привилегирован с монопола да издаде на даден човек "решение", посредством което той може да застави друг човек да направи нещо или, обратно, може да се предпази от подобно искане от страна на трети. По силата на тази привилегия съдията притежава преки и непреки, легитимни и нелегитимни изгоди, и за притежаването им броне част от своите хонорари в касата на партийния бос, който му ги е осигурил. На селския старейшина, съдията, банкира, занаятчията, ние ще припишем господство винаги тогава и само тогава, когато за дадени разпореджания като такива те претендират за подчинение и (в една социално-релевантна степен) срещат такова. Едно достатъчно полезно за нас понятиyno съдържание се получава само когато съотнесем понятието за господство към "командна власт", макар да е вярно, че и тук, в реалността на живота всичко се прелива плавно. От само себе си се разбира, че за социологическия анализ е от значение не догматично-юридически изводимото от една норма идеално съществуване, а фактичното съществуване на една такава власт, т.е. че от една претендирана лична власт

/Autorität/ за издаване на определени заповеди произтичат фактически последствия в определен социално-релевантен размер. Все пак, естествено, социологическият подход изхожда от факта, че фактическата командна власт обикновено претендира да получи надстройка във формата на един съществуващ в името на правото нормативен ред, и затова по необходимост работи с юридическия понятиен апарат.

§2. Господство и управление. Същност и граници на демократичното управление

Тук господството ни интересува на първо място доколкото е свързано с управлението. Всяко господство се проявява и функционира като управление. Всяко управление се нуждае по някакъв начин от господство, понеже за неговото водене трябва в нечий ръце да бъдат поставени някакви командни (разпоредителни) власти. При това командната власт може да бъде твърде незабележима и владетелят да бъде считан и да се чувства като "слуга" на подвластните. Подобно положение се среща най-често при така нареченото "непосредствено демократично управление". То се нарича демократично по две не съвпадащи по необходимост причини, а именно: 1/ понеже почива върху предпоставянето на принципно равна квалификация на всички за воденето на общите дела, 2/ понеже минимизира обхвата на командната власт. Функциите на управлението се поемат или по ред /Turnus/ или чрез жребий, или посредством пряк избор за краткосрочна служба, а всички или почти всички важни решения се вземат съвместно от всички, като функционерите извършват само подготвянето и провеждането на решенията и т. нар. текущи дела, съответно с разпоредженията на общото събрание. Такава схема следва напр. управлението на много частни сдружения, както и на някои политически общности (поне по принцип, а в определена степен дори и днес така се управляват швейцарските кантонални общности и градските съвети – townships – на Съединените щати), нашите университети (доколкото се намират в ръцете на ректора и деканите) и многобройни подобни образувания. Колкото и скромно да са отмерени управленческите компетенции, все пак някакви командни (разпоредителни) власти трябва да бъдат прехвърлени върху някакъв функционер, и затова неговото положение се намира в постоянен преход от чисто техническо обслужване на делата до една подчертано властова позиция. Тъкмо срещу развитието на последната са насочени "демократичните" ограничения на неговото положение. Но към "равенство" и "минимизиране" на владетелската власт на функционерите по отношение на господстващия слой и в неговите рамки, много често се придържат и аристократически колегии, принадлежащи към господстващия слой. Примери са венецианската, а също както спартанската аристокрация и онази на редовните преподаватели в един немски университет, които прилагат същите демократични форми (ред, краткосрочен избор, жребий).

Този вид управление обикновено се среща в социални обединения /Verband/, които са 1/ локално ограничени или 2/ с тясно ограничен

ПОЛИТИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

ISSN 0861-4830

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ
НА НАУКИТЕ
ГОДИНА XVIII

ИНСТИТУТ ЗА ПОЛИТОЛОГИЧНИ
ИЗСЛЕДВАНИЯ
ТРИМЕСЕЧНО СПИСАНИЕ

КНИЖКА 1 — 3/1991

СЪДЪРЖАНИЕ

Към нашите читатели 3

ПОЛИТИЧЕСКА ТЕОРИЯ

Интелектуалецът — антиномии на ангажираността. 4

Философията на политическия модернизъм. 10

Метаморфози 19

ПОЛИТИЧЕСКИ АНАЛИЗИ

Източнородопските мохамедани — етнохарактер и социалнопсихологически черти. 25

ИЗВОРИ

Политиката като призвание: (превод от немски език) 35

ОРИЕНТИРИ

Политическата наука и българското общество 65

ПРЕДСТАВЯМЕ ВИ

Тимоти Гертън Еш. „Годината на истината. Гражданска пролет (1990)“ 73

Ралф Дарендорф. „За революциите и за отвореното общество“ 82

НАШЕТО ИНТЕРВЮ

От зависимост към партньорство (Разговор с д-р Фритьоф Капра — 2 юли 1990, Бъркли, Калифорния) 91

*Ивайло Знеполски
Антоний Тодоров
Петър Стайков*

*Кольо Рамчев, Любомир Стаменов,
Борис Боголюбов*

Макс Вебер

*Димитър Иванов, Георги Карасимеонов,
Огнян Минчев, Добрин Канев*

*Западни политолози за източно-
европейските промени*

Юлия Дилова